

D. H. Lawrence’ın *A Collier’s Friday Night (Bir İşçinin Cuma Akşamı) Başlıklı
Oyununda Sınıf Çatışması**The Class Conflict in D.H. Lawrence’s *A Collier’s Friday Night*

Betül AÇIKGÖZ**

Öz

1909 ile 1913 yılları arasında tamamlanmış altı oyunu olan D. H. Lawrence’ın aradığı desteği yapımcılardan görememesi İngiltere’de yürürlükte olan sansür yasasından kaynaklanmıştır. Yazıldığı tarihten yaklaşık yarım asır sonrasında, 1960’larda seyirci ile buluşan oyunlarının, 1900’lerin başında neden seyirci bulamamış olduğu, bu dönemin tiyatro özellikleri ile yakından alakalıdır. İşçi sınıfının ve diğer alt tabakaların hayat şartlarını, yoksulluklarını ve aile içi problemlerini sergileyen oyunlar, orta tabakanın beğenisine göre kurgulanan ve eğlendirici olma işlevi yüklenmiş tiyatroya ne biçim ne de içerik olarak uygun olduğundan oyunlar sahnelenmeyerek geri çevrilir. Bu sebeple Lawrence roman yazarlığına başlar. Bu makale, kariyerine oyun yazarı olarak başlayan ancak romanlarıyla tanınan D. H. Lawrence’ın, *A Collier’s Friday Night* (1909) adlı oyununda, sosyal tabakalaşma ve sınıf çatışmasını gündelik yaşamın içinden nasıl aktardığını irdelemektedir. Makalenin ilk kısmı işçi sınıfının gündelik yaşamını konu eden oyunun neden sahnelenmediğini İngiltere’de sanayi sonrası sosyal tabakalaşma ile ilintilendiren tarihsel bir incelemeyi kapsamaktadır. Lawrence’ın oyunu değerini ve orijinallliğini, “matematikçi takım” diye nitelediği realist akımın içerik olarak toplumsal sorunlara eğilemediği bir dönemde, işçileri sahneye taşıma cesaretinden alır. *A Collier’s Friday Night*’ta, işçi sınıfının ekonomik şartları ve gündelik yaşamı oyundaki maden işçisinin ailesi üzerinden ortaya konulmaktadır. Oyunun, toplumun öteki kısmına, sahnelerden ve dolayısıyla gözlerden uzak olan büyük çoğunluğuna yer vermesi, bu anlamda 1950-1960 arası dönemin işçi sınıfı sorunlarını irdeleyen ve sahne olarak evin mutfağının kullanıldığı “kitchen-sink” dramasıyla özdeşleştirilmiştir. Lawrence, kendi şiveleriyle konuşmalarına izin verdiği Nottingham kasabasındaki maden işçilerini ve köylülerini, ekmeğin pişiren ve aile bütçesini denkleştirmeye çalışan kadınları, kısaca İngiltere’de alt sınıflardan insanları bir mutfakta sahneye sunarak ve onların duygu ve düşünce çatışmalarını konu edinerek yaşadığı dönemin sosyal sorunlarına başarılı bir şekilde temas etmiştir.

Anahtar sözcükler: D. H. Lawrence, *Bir İşçinin Cuma Akşamı*, drama, sınıf çatışması, işçi sınıfı

* Bu makale, *D. H. Lawrence’ın Oyunlarında İşçi Sınıfı ve Sosyal Çatışma* başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünün genişletilmesi ve gözden geçirilmiş halidir.

** Öğr. Gör., Fatih Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
betulselim@yahoo.com

Abstract

D. H. Lawrence, who wrote six complete plays between 1909 and 1913, could not find the support he needed to have his plays staged due to the law of censorship in effect in England. His plays were staged in the 1960s, half a century after they were written, and the reason why they did not receive public attention in the first decades of the 1900s is closely related to the characteristics of the English theatre in Lawrence's time. The plays which displayed the life conditions, poverty and family problems of the working and lower classes were turned down as they complied neither in form nor in content with those plays that were designed for the middle class taste and to entertain them. Consequently, Lawrence turned to writing novels. This article aims at examining how D. H. Lawrence, who started his career as a playwright, reflected the social classes and class conflicts through the daily lives of the working class characters in his play *A Collier's Friday Night* (1909). The first part of the article aims at explaining why Lawrence's play on the daily lives of the working class people is rejected to be staged with reference to a historical survey of the social stratification in England during the post-industrial period. The value and originality of Lawrence's play comes from his courage to present the working class people on stage in a period of realist movement, which he calls "mathematical folk" that failed in representing social problems. The censored *A Collier's Friday Night* revolves around the working class conditions and presents the reality of class conflict through a family in which each member represents different class values. The play that portrays the "others" of the society, a majority who are not represented on stage, and therefore out of sight, is associated with the "kitchen-sink" drama of the 1950s and 1960s which deals with the problems of the working class, with the kitchen of the house as the setting on stage. By presenting the workers and peasants of Nottingham who speak in their own dialect, the women baking bread and trying hard to make ends meet for the family, in short, gathering English people from lower classes at a kitchen on stage, making their feelings, thoughts and conflicts as the subject matter, Lawrence successfully displayed the social problems of his age.

Keywords: D.H. Lawrence, *A Collier's Friday Night*, drama, class conflict, working class

Giriş

Endüstrileşmenin başlıca sonucu olan işçi sınıfı, 18. ve 19. yüzyılı kapsayan İngiliz edebiyatında, özellikle de dram sanatında, olması gerektiği kadar yer edinmemiştir. Birtakım politik ve sosyal sebeplerden dolayı İngiliz tiyatro sahneleri toplum yapısında ortaya çıkan işçi sınıfı gerçeğini yadsımıştır. Bu makalede, bir endüstri devi olan İngiltere'de, endüstriyel gelişmelerin oluşturduğu etkinin toplumsal sonuçlarını ortaya koyarak D.H. Lawrence'ın oyun yazarlığının İngiltere'deki sosyal çatışmayı yansıtabilme başarısına dikkatleri çekeceğiz.

Endüstrileşme, 18. yüzyıldan günümüze uzanan tarihi süreçte uygarlıkların sosyal ve ekonomik devinimlerinde yankı uyandıran en önemli gelişmelerden biridir. İngiltere toprakları üzerinde yayılmaya başlayan endüstrileşme, geniş planda tüm dünyayı, dar planda ise Britanya adasını ve İngiliz halkını etkisi altına almıştır. İngiltere, çok geniş bir coğrafyadaki değişik toplumların sosyal yapılarını ve ekonomik sistemlerini alt üst eden,

devam eden savaşların galibini değiştiren ve güç dengelerini bozan endüstrileşmeyi ilk tecrübe eden, sebep ve sonuçlarına ilk tanıklık eden ülkedir.

İşçi sınıfını inceleyen herhangi bir çalışmadaki sebep ve sonuç ilişkilerini etraflıca sunabilecek tarihsel süreci içermesi bakımından İngiltere, çok önemli sayılabilecek ülkelerden biridir, şüphesiz. Endüstri işçisinin geçmişi, 18. yüzyılın ikinci yarısında pamuk işleyen makinelerin ve buhar motorunun icat edilmesiyle birlikte başlar. Bu icatlar İngiltere’yi, toplumun yapısını tamamen değiştiren bir endüstri devrimine veya –Eric Hopkins’in daha iyi bir deyişle betimlediği gibi– “evrimine” sürükleyen başlıca etmenlerdir (Hopkins, 1998, s.184).

Dokuma, İngiltere’deki ilk endüstri kollarından biridir. Makineleşme başlamadan önce, bir ailedeki fertlerin hepsi dokuma işi ile uğraşırdı. Aile fertlerinden anne ve kızları pamuğu iplik haline getirir, baba ise dokur ve satardı. Tarım toplumunda, toprak sahibi olmayan insanlar için yaşam yine zordu. Fakat kiraladıkları toprağı ekip, biçip, ürünlerini alırken endüstri toplumunun işçilerinden daha mutlu oldukları söylenebilirdi:

Fazla çalışmak zorunda hissetmediler; istediklerinden daha fazlasını yapmadılar ve sadece ihtiyaçları kadar kazandılar. Bahçe veya tarlalarda, onlar için eğlence ve spor olan sağlıklı bir işleri vardı, ayrıca komşularının oyunları ve eğlencelerinde de yer alabiliyorlardı (Thompson, 1975, s.51).

Makineleşmenin hızla ilerlemesi ile dokuma endüstrisi gelişti ve pamuk üretip dokuma işiyle uğraşan aileler yok olmaya başladı; yerlerini, kendileri için tayin edilmiş belli bir ücretle, tekstil endüstrisinin değişik kollarında iş bölümü yaparak çalışan işçiler aldı. Bu aynı zamanda, makineleşmenin el yapımı işlere olan üstünlüğüydü. Makineleşme ile gelişen endüstri alanları bir taraftan, tekstil ürünlerinin bolluğuna ve ucuzluğuna, iç ve dış ticaretin canlanmasına, milli gelir ve sermayenin artmasına sebep olurken, diğer taraftan, kendi işinin patronu ve işçisi iken birden bire ürettiği işi de dahil hiçbir şeye sahip olamayan, hiçbir güvencesi bulunmayan, bütün varlığı ile sermaye sahiplerinin emir ve kontrolü altına girmek zorunda kalmış büyük bir işçi grubunun ortaya çıkmasına yol açtı.

Dokuma endüstrisindeki makineleşme sonucu gerçekleşen hızlı gelişim, diğer taraftan işsizlik sorununu ortaya çıkardı. Önceleri bir grup insan tarafından dokunabilen bir ürün, makinelerle bir kişinin kontrolü altında dokunuyordu. Artık bu sektörde iş bulamayan insanlar, ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulan tarlalarda, en eski işçi sınıfı diye adlandırabileceğimiz tarım işçisi olarak işçi sınıfında yerlerini aldılar. Böylece, endüstrileşmenin sonucu olarak binlerce insan az bir ücretle ağır şartlar altında tarlalarda çalışmak zorunda bırakıldı ve sayıları artan tarla işçileri en kötü şartlarda çalıştırılan işçi sınıfı oldu.

Gelişen tekstil endüstrisinden sonra, İngiltere’nin özellikle kömür madeni ile zengin kuzey topraklarında, kömür ocakları ve demir işletmeleri kuruldu. Endüstri geliştikçe önemi ve değeri artan kömür ocakları, tarım veya fabrika işçisi olamayan insanlar için çalışıp yaşamlarını sürdürebilecekleri ayrı bir iş kolu oldu. Bir maden işçisinin oğlu olarak dünyaya gelen D.H. Lawrence mektuplarında ve “Nottingham and the Mining Com-

munity” başlıklı makalesinde, kurulan fabrika ve ocakların, kırsal kesimlere verdiği zararı anlatmaya çalışır. Yazısında ne şehirleşmiş ne de kırsal dokusunu koruyabilmiş bu yerlerdeki zıtlıkların içinde büyüdüğünü şöyle ifade eder: “İşte eski ve yeni İngiltere'nin bu tuhaf karışıklığında her şeyin farkına vardım” (Lawrence, 1950, s.116).

Değişik iş kollarında çalışan ve İngiltere'nin işçi sınıfı gerçeğini oluşturan alt sınıfların elbette hepsinin farklı sosyolojik özellikleri ve ayrı sınıf bilinçleri vardı. İşçi sınıfının tarihini incelediğimizde, iş kollarına göre işçilerin yaşam standartları ve sosyokültürel durumlarının birbirinden ayrıştığını gözlemleriz. Ne var ki, bu çalışmamızda sadece kömür işçilerine ve yaşam standartlarına odaklanmamız uygun olacağından, bu sınıfların 18. ve 19. yüzyıllarda paylaştıkları ortak yaşam şartlarını dile getirmeye çalışacağız. Arkasından, D.H. Lawrence'ın oyunlarına konu olan kömür işçileri ve aileleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vereceğiz.

1. 18. ve 19. Yüzyıllarda İngiltere'deki Sınıf Katmanlarına Genel Bir Bakış

19. yüzyıl endüstrileşme buhranının içinde yetişen Karl Marx, makineleşme öncesi ile sonrasının toplumunu şöyle betimler: “El değirmeni feodal lordlu bir toplumu, buharla çalışan değirmen de endüstriyel sermaye sahibi olmuş birinin toplumunu verir size” (Marx, 1847, s.97). Marx, bu tespitiyle, makineleşme ile toplumun alt tabakalarını oluşturan, sıradan insanlar için hayatın değişmeyen gerçeğini ifade eder. Teknolojik ilerleme ile kaydedilen tek değişiklik, toprak zengini lordların yerini sanayi patronlarının almış olmasıdır. Yani, yoksul kalabalıkları bekleyen yaşam standartları tarım toplumunda da endüstri toplumunda da kötüdür. 19. yüzyıla gelindiğinde, İngiltere’de, artan üretime rağmen giderek yoksullaşan bir toplum tablosu vardır. Kraliçe Viktorya ile altın çağını yaşayan İngiltere'nin, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, temel gıda maddelerinin pahalı oluşundan dolayı çıkarılan ayaklanmalarla yüzleştiğini görürüz. Caddeleri dolduran kalabalık grupların, yakıp yıkarak endüstrileşme ile birlikte gelişen pazar ekonomisine tepki gösterdiğine şahit oluruz: “Bu yüzden on sekizinci yüzyılın son yılları pazar ekonomisine karşı eski ahlak tabanlı ekonomiyi yeniden getirmeye çalışan insanların ümitsiz çabalarına tanıklık etti” (Thompson, 1975, s.73). Bu döneme tanıklık edenlerden biri, endüstrileşmenin nasıl bir etki uyandırdığını şöyle anlatır:

Tarlalarda çalışan bir adamın genellikle evinin yanında işlerini yürüttüğü küçük bir yazlık evi ve kasabanın dışında, ya güvercin uçurarak ya da lale yetiştirerek Pazartesileri geçirdiği, dar bir bahçesinin olduğu zamanları hatırlıyorum. Fakat bu bahçeler şimdi yok oldu gitti (Thompson, 1975, s.157’de aktarıldığı gibi).

1840’lı yıllarda yapılan araştırmalar, endüstrinin geliştiği şehirlerde alt yapı, sağlık ve aşırı nüfuslanma problemlerinin boyutunun çok büyük olduğunu ve bu kötü durumun salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştırdığını vurgulamaktadır (Thompson, 1975, s.352). 1839 yılına ait bir rapor ise Londra’nın varlıklı insanların yaşadığı seç-

kin bölgelerinde cadde ve sokakların genişletilmesi, su ve kanalizasyon kanallarının yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi gibi bir takım sistematik çalışmaların sürdürüldüğünü; ancak yoksul insanların oluşturduğu endüstriyel bölgeler için hiçbir şey yapılmadığını kaydetmektedir.¹

18 ve 19. yüzyıla ait araştırma raporları işçilerin ve ailelerin en temel yaşam standartlarından uzak evlere sıkıştırıldıkları gerçeğini ortaya koyar (Slater, 1920, s.269; Foster, 1977, s.95). Lawrence'ın doğup büyüdüğü Nottingham'da on bir bin adet ev olduğunu, bunların sırt sırta inşa edilmiş oldukları için havalandırmanın mümkün olmadığı ve birkaç evin birlikte kullandığı bahçe tuvaletlerinin bulunduğunu öğreniriz (Engels, 1844, s.96). Öyle ki, söz konusu bu evlerin kirliliği anlatılırken, her bitin kendisini ısırarak daha küçük bitlerinin olduğundan bahseden alaycı ifadeler kullanılır (Thompson, 1975, s.78). Hemen hemen hiç mobilyası olmayan bu evlerde tuvalet, su ve ocak yoktu. Su ve tuvalet olmaması, yaygın hastalıkları tetikleyen başlıca etmendi. İşçi ailelerinde en çok tüketilen gıdalar ise Lawrence'ın oyunlarında sıkça rastladığımız puding, kepek ekmeği, yulaf keki ve el yapımı biraydı; beyaz ekmeğin ve et ise lüks tüketim maddelerinin içine giriyordu (Slater, 1920, XXIII).

Bu dönem çocukların durumlarına gelince, yaşanan yoksulluğa rağmen, çocuk sayısı alt sınıf ailelerde daha fazlaydı. Kötü ve yetersiz beslenme ve salgın hastalıklar sonucu çocuk ölüm oranları 19. yüzyılın başlarında çok yüksekti (Bourke, 1994, s.13). 1839 yılına ait bir rapor, işçi ailelerinin çocuklarının yarısından fazlasının beş yaşını doldurmadan öldüğünü kaydeder (Thompson, 1975, s. 361). Bütün kötü şartlara rağmen yaşayan çocuklar için de pek parlak bir yaşam yoktu, açıkçası. Yetişkin işçilerin ücretlerinin yetersiz oluşu çalışan çocuk sayısını kaçınılmaz olarak artırmaktaydı (Foster, 1977, s. 119). Maden ocaklarında çocuk emeği sömürüsü özellikle on sekizinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren artış kaydetmiştir (Thompson, 1975, s. 366). R. Oastler bir köşe yazısında şunları kaydeder: "Binlerce yedi-on dört yaş arası, başta kızlar olmak üzere, hem kız hem erkek çocuk; her gün sabah altıdan akşam yediye kadar çalışmaya zorlanıyor... Sadece otuz dakika yemek yemek ve dinlenmek için veriliyor. Zavallı çocuklar! ... Siz sabahtan akşama kadar zayıf ve nazik vücutlarınızın ne kadar süre sonra bitip düşeceğini takmayan biri için çalışmaya mahkûmsunuz."² 1840'lı yıllarda polis kayıtlarına geçen yüzlerce şiddet ve sömürü olaylarından çoğunda çalışma düzenine uymadığı takdirde çocuklara dövme, aç bırakma veya morga kapatma gibi çeşitli cezalandırmalar uygulandığı anlaşıyor (Thompson, 1975, s. 369).

¹ Alt yapı sorunları, kirlilik ve çarpık yerleşme endüstriyel bölgelere dönüşen kırsal yerlerin en büyük problemleriydi. Çöplüklerin, üstü açık lağımaların ve endüstriyel atıkların alt sınıfların yaşadığı yerlerde yaygın olduğu kaydedilir. Thompson, E. P. (1975) *The Making of the English Working Class*. London: Penguin s.352.

² 1800'lerin ilk yarısında çalışma saatlerinin azaltılması veya çocuk işçilerin durumları gibi işçi sınıfı ile ilgili pek çok konuya temas eden köşe yazılarından derlenmiştir. Eser birincil kaynak oluşu itibarıyla örneğin çocuk emeği sömürüsünü gözler önüne seren veya çocuk işçiliğini endüstrilemiş İngiliz toplumunun bir nimeti olarak gören düşünceleri net bir şekilde sunar. R. Oastler, Yorkshire Slavery. *Leeds Mercury*, 16 October 1830. Patricia Hollis (ed.), *Class and Conflict in the Nineteenth-Century England 1815-1850*. London: Routledge and Kegan Paul. (1973)

Toplum üzerinde en etkili kurumlardan biri olan kilise ise Pazar sohbetlerinde, yaşanan bu kötü şartların içinde, işçilere ve ailelerine sabırlı, itaatli, çalışkan ve düzenli olmayı, kötü ve kaba davranış şekilleri ve söylemleri terk etmeyi öğütüyordu (Bourke, 1994, s. 144-148; Foster, 1977, s.168). Bu politika, bir dönem işçileri duygusal ve zihinsel olarak bastırmış olsa da varolan haksız sistemin devamı için çalışan kilisenin işçi sınıfının üzerindeki etkisi giderek azaldı ve işçi sınıfı toplumun dine ve kiliseye en az ilgisi olan sınıfı haline geldi. Dini ve siyasi bütün kurumların işçi sınıfı için hazırlayıp sunduğu yaşamı çirkinlik olarak değerlendiren Lawrence, aşağıdaki sözlerinde konuyu şöyle özetler: "...çirkinlik, çirkinlik: kabalık, şekilsiz ve çirkin çevreler, çirkin idealler, çirkin din, çirkin umut, çirkin sevgi, çirkin kıyafetler, mobilyalar, evler ve patron-işçi ilişkileri. İnsan ruhu gerçek güzelliğe ekmekten bile daha çok ihtiyaç duyar" (Lawrence, 1950, s.119).

Endüstrileşme ile birlikte başlayan süreçte, sermaye sahipleri zenginleşirken emeği sömürülen halk tabakaları 19. yüzyıla gelindiğinde 18. yüzyıldan daha kötü şartlarla karşı karşıya kalır: "Çoğunluğu oluşturan sınıf, gerçekte durgun veya kötüleşme seyri içerisinde iken biz, toplumun fiziksel ve sosyal şartlarının aşamalı olarak iyileştiği fikrine kapılarak yanılabiliriz" (Thompson, 1975, s.366). Her ne kadar bazı toplum bilimciler eldeki verileri değerlendirerek iki yüzyıl arasında, ölüm oranlarında bir düşüş, hayat şartlarında bir iyileşme olduğu yönünde yorum yapmış olsalar da, istatistiklerde birden sayıları artan orta sınıfa ait insanların bu rakamları yükselttiği, işçi sınıflarının kendi içlerinde önceki yıllara kıyaslandığında daha kötüleştiği gözlenir.

Üretim ve kazanç esasına dayalı olan endüstrileşme olgusu, insanların dünya anlayışlarını değiştirdi. Ekonomideki bütün etkinliklerin temel amacı olan daha çok kazanma arzusu, işçi sınıfının haklarının çiğnenmesine yol açtı ve hayatı onlar için çekilmez hale getirdi. Hem fabrika işçileri, hem de tarımsal işçi ailelerinde, hayatın canlılığı ve coşkusu kayboldu; toplumda, muhtaç ve yoksun bırakılmış, endişeyle dolu, çabalayan fakat karşılığını alamayan büyük bir kitle oluştu. Geçmişte yapılan köy sporları ve bahçe oyunlarının yerini yoğun bir çalışma temposu aldı ve işçiler, fiziksel ve ruhsal olarak sağlıksız ve mutsuz bedenlere dönüştüler:

İngiltere'nin asıl tragedyası, gördüğüm kadarıyla, çirkinlik tragedyasıdır. Kırsallar o kadar güzel ve insan yapımı İngiltere o kadar kötü ki... İşçi gün ışığına çıktığında sadece soğuk bir çirkinlik ve safkan maddecilikle karşılaştı, içindeki bir şeyler öldürüldü ve bir anlamda bir insan olarak bozuldu. Eşi hep maddi şeylerden şikâyet edip durdu. O böyle yapmak için eğitildi, yani bunun için cesaretlendirildi. Oğullarının ihtiyaçlarının karşılandığını görmek annenin, parayı çalışıp bulmak da babanın işiydi (Lawrence, 1950, s.119).

Boş zaman, eğlence ve spor işçilerin gündelik pratiklerinin ancak çok az bir kısmını oluşturmaktaydı. "İş" kaçınılmaz olarak işçilerin varlıklarının en temel gerekçesiydi. Öyle ya, "...daha niye onlara "işçi sınıfı" denmiş olabilirdi?" (Hopkins, 1998, s.170). Günde on iki veya on dört saat çalışan işçiler, "bilgisiz" ve "düşkün" makine-

lere dönüştürülmüştü.³ D.H. Lawrence'ın oyunlarındaki en temel vurgulardan biri olan “insanlıktan çıkmış insanlar” fabrikaların başlıca ürünlerindendi. Fiziksel ihtiyaçlarından yoksun bırakılmış, duygusal ve kişisel gelişimleri engellenmiş ve sonuçta birey olmaksızın çıkmış bu makineler, endüstrileşme sonrası İngiltere’de toplumun büyük bir bölümünü oluştuyordu:

Bir fabrika işçisi cadde boyunca giderken kolayca tanınabilir; bazı eklemeleri neredeyse tamamen eğrilmiştir. Ya dizler içinde, bilekler şişmiş, bir omuz bir omuzdan daha aşağıda, yuvarlak omuzlu güvercin göğüslü biri olmuş veya bir şekilde deforme olmuştur (Thompson, 1975, s. 363).

Ağır şartlar altında çalıştırılan işçilerin çoğunda gözlenen bu fiziksel değişim, sistemin yol açtığı bozuklukların görüntüye yansıyan tarafını oluşturmaktaydı. Bununla ilgili not edebileceğimiz başka bir örnek de kız çocukları ile ilgiliydi. Çocukluğundan beri fabrikalarda ağır şartlar altında çalıştırılan kız çocuklarının leğen kemiklerinde eğrilik veya daralma gibi durumlar görülüyordu (Thompson, 1975, s. 362). Bu, bazen doğum yapamamaya, bazen de doğumların çok zor gerçekleşmesine sebep oluyordu. Ayrıca, hamileliğin son haftasına kadar çalışma zorunluluğuna bağlı olarak, doğan çocukların çelimsiz ve zayıf olması, bir taraftan güçsüz bir nesil ortaya çıkarırken, diğer taraftan da bebek ölümlerine kapı açıyordu (Thompson, 1975, s. 362).

Endüstrileşmenin aile hayatı üzerinde oluşturduğu olumsuz etki ise tamiri olanaksız başka bir konudur. Kadınların ve çocukların da gün boyu fabrikalarda çalışıyor olmaları, geleneksel aile düzenini etkileyen en önemli değişiklikti. Fakat ilginç olan nokta şudur ki, kadının çalışmadığı ailelerde de mutlu bir tablo yoktu. Evdeki anlaşmazlıkların temel sebebi işçilerin alkol bağımlısı olmalarıydı. İşçilerin karşı karşıya kaldığı yoksulluk, çeşitli iş kazaları ve hastalıklar hayatı çekilmez bir hale getirdi. Bunun bir sonucu olarak, alkol tüketimi ve uyuşturucu kullanımı giderek artmaktaydı. Alkol, ruhu dâhil kaybedecek bir şeyi kalmamış olan insana, geçici de olsa dünyadan kaçış imkânı sağlamaktaydı. İşçinin çalışma hayatındaki kötü şartlar, en temel gereksinimlerden yoksun olan evine geldiğinde, yemek için sofrası kurulduğunda da karşısındaydı:

Böylece sosyal düzen işçi için aile hayatının devamını olanaksız hale getirir. Rahat olmayan, ancak gece barınmak için yeterli olabilecek, kötü döşenmiş, ne yağmura karşı korumalı ne de sıcak olan kirlili bir yerde ve insanlarla dolup taşan odaları kaplayan kötü bir atmosfer altında bir ‘ev’ rahatlığı bulmak mümkün değildir... Ne var ki işçi aile kurumunun gerçekliğinden kaçamaz. Çünkü bir ailesi olmak zorundadır. Bu yüzden eşler ve çocuklar için en üzücü şey olan ve ardı sıra gelen aile içi huzursuzluklar doğal bir sonuç olarak kar-

³ John Fielden.(1836). The Curse of the Factory System. Patricia Hollis (ed.), *Class and Conflict in the Nineteenth Century England 1815-1850*. London: Routledge and Kegan Paul. 1973 s. 199.

şımıza çıkar. Evle ilgili yükümlülüklerin ve çocukların ihmali, özellikle İngiliz işçi sınıfından insanların arasında çok yaygındır (Thompson, 1975, s.154).

Bu durumda, maden işçisi, işini bitirip yerin üstüne çıktığında, huzuru ve rahatı evinden uzaklaşmakta ve alkol almakta buluyordu. Akşam yemeği yendikten sonra çoğu işçinin yaptığı şey bir an önce meyhanede arkadaşlarıyla bir araya gelmekti. Bu yaşam tarzının en güzel örnekleri Lawrence'ın oyunundaki ailelerdir. Lawrence'ın inceleyeceğimiz oyununda, işçilerin her akşam geç saatlere kadar meyhanede kalmalarının, evde çocuklar ve eşler için üzüntü ve endişe verici bir durum yarattığı gösterilir. Lawrence işçilerin eşleri ve çocukları ile ilgilenmek yerine meyhanelere gitmesini, bir kaçış olarak nitelendirir. Yazar maden işçilerini ve yaşadıkları çevreyi ele aldığı makalesinde, işçiler için alkolün duygusal anlamda ne derece etkili olduğunu anlatır:

İşçiler dostlarıyla sıcak ilişkilerini devam ettirmek için meyhaneye gider, içerlerdi. Onları, evin dışında maden ocaklarına ve meyhanelere yönelten; karısı, para sıkıntısı, bitmeyen aile yakınmaları ve evin ihtiyaçları şekillerine bürünmüş zor gerçekler vardı (Lawrence, 1950, s.118).

Yerin altında ocaklarda veya yerin üstünde fabrikalarda aynı zorlukları, endişeleri ve korkuları paylaşan insanların duygusal etkileşimleri ve arkadaşlıkları meyhanelerde geliyordu. Bu sebeple, mevcut şartlar içinde işçi sınıfının iyi bir aile düzeni kurması ve geleneksel bir yaşam sürmesi artık pek mümkün görünmüyordu.

Alkol sadece aile hayatını değil toplumdaki suç oranlarını da etkiliyordu. İçinde buldukları sosyal düzenin bütün olumsuzluklarına maruz bırakılan bir sınıfın üyelerinden, kurulmuş olan düzene saygı duymasını beklemek çok güçtü. İngiltere'de endüstrileşme sonrası dönemde suç oranlarında görülen yüksek artış, bu durumun bir sonucu oldu (Emsley, 1996, s.69). İngiliz toplumunun bu dönemde dünyanın en çok suç işleyen toplumu olarak kayıtlara geçmesi de dolayısıyla şaşırtıcı değildir (Engels, 1844, s.154). Engels'in çarpıcı bir şekilde not ettiği "...işçinin çalmamak için ne gibi inandırıcı bir sebebi var ki?" gerçeği, kurulu düzenin sınırları içinde kalmayı anlamsız kılıyordu (Engels, 1844, s.143). Bu durum, alt sınıfları 'tembel' oldukları için yoksullukla, 'sarhoş' oldukları için de suçlulukla ilişkilendiren orta sınıf bakış açısını ile çatışıyordu (Hopkins, 1998, s.157).

2. Nottingham ve Kömür İşçileri

1885 ve 1913 arasında İngiltere'de kömür üretimi yüzde altmış arttı, bununla orantılı olarak maden işçilerinin sayısı yarım milyondan bir milyona ulaştı (Delany, 1990, s. 80). Nottingham, Londra'ya yakınlığı sebebiyle daha modern bir endüstriyel bölgeydi; bununla paralel olarak alt-orta sınıf ile işçi sınıfının –aşağıda Lawrence'ın oyunundaki ailede de görüleceği gibi– bir arada yaşayabildiği bir yerleşim yeri idi. 1844 yılında Friedrich Engels tarafından kaleme alınan The Condition of Working Class in England başlık-

lı kitap, bize maden işçilerinin günlük yaşantıları ve yaşam standartlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi verir. Maden işçisinin diğer endüstri kollarında çalışan işçi gruplarından farklı bir oluşumu olduğu gözlenir. Çalışma yerleri ve koşulları bu farklılıkların meydana gelmesinin başlıca nedenleridir. Maden işçilerinin çalışma yerleri yerin derinliklerindeki maden ocaklarıdır. Bu yönüyle yerin altında, hayatın yer üstünde kalan gerçek akışından uzak olup güneşten ve ışıktan yoksun olarak çalışmanın, bu işçiler arasında güçlü bir dayanışma ve paylaşım oluşturduğu açıktır. Yerin altındaki hayatın paylaşımı, akşamları yerin üstüne çıktıktan sonra da devam ediyordu. Yine güneş ve ışık görmeyen bu insanlar, kendilerini meyhanelerde buluyorlardı. Çok az oksijen içeren, kömür tozu ve dumanı ile karışık bir atmosferi soluyan işçilerde akciğer ve kalp rahatsızlıkları, astım, romatizma, baş ağrısı ve nefes darlığı sıkça görülen hastalıklardandı. Bu döneme ait raporlar, bütün bu rahatsızlıkların sonucu olarak madencilerin çabuk yaşlandıklarını ve kırk yaşından sonra daha fazla çalışmadıklarını belirtiyor ve ekliyor: “Bir madende çalışmanın doğal sonucu olarak işçilerin fiziksel yapıları da bazı değişikliklere uğramıştı. Öyle ki, bir işçi yüzlerce insanın arasından fiziksel görüntüsü ile tanınabiliyordu” (Engels, 1844, s. 251-52).

Yaşam standartları açısından madencilerin daha iyi olduğu ve aldıkları ücretlerin etraftaki tarım işçilerine kıyasla daha yüksek olduğu göze çarpan bilgiler arasındadır. Fakat maden işçileri için en acı şey, ceza sistemidir. Bütün bir hafta boyunca verdiği emeğin karşılığını almaya geldiğinde hiçbir uyarı yapılmamasına rağmen ücretinin ödenmeyeceğini veya daha da kötüsü belli bir miktar ceza kesilmiş olduğunu öğrenmesi işçilerin çalışma koşullarının ne denli ağır olduğunu gösteren bilgilerdendir (Engels, 1844, s. 251).

Maden ocaklarında çalışan işçilerin yaşam tarzları diğer işçilerden farklı değildi. Çoğu okuma yazma bilmeyen bu işçiler, kiliseye de gitmezlerdi. Maden işçilerinin maruz kaldıkları kötü çalışma koşulları, onları toplumdaki orta sınıf ahlak kurallarına aykırı bir yaşam tarzına sürüklüyordu:

Hangi dini akıma dâhil oldukları ancak küfür sözcüklerinden anlaşılır. Ahlaki değerleri uğraştıkları iş tarafından bizzat yok edilmiştir. Madenlerdeki aşırı iş yükünün alkol bağımlılığına sebep olduğu çok açıktır. Karşı cinsle olan ilişkilerine gelince; erkekler, kadınlar ve çocuklar her tarafı saran sıcaklık nedeniyle, madenlerde pek çok durumda neredeyse çıplak, bazen de tamamen çıplak bir şekilde çalışırlar. Karanlıkta ortaya çıkan bu durumun sonuçları tahmin edilemeyecek kadar büyüktür ve yerin altındaki yarı vahşi toplulukta neler olup bittiğini gösterir (Engels, 1844, s. 255).

İşçilerin içkiye bağımlı olmaları için bütün şartlar mevcuttu. İşçi, işten çıkıp yorun olarak rutubet kokan, kirli evine gelirdi. Dinlenmesi ve bir sonraki günün çalışmasına ruhsal ve bedensel olarak hazırlanması için gerekli olan fiziksel şartların hiçbirini yoktu. Diğer taraftan zihinsel olarak da rahat değildi. Ocaklarda onu bekleyen ani kazalar ve hiç bir zaman kendisini ekonomik olarak güvencede hissetmemesi, işçinin yarınından hep endişe duymasına, ümitsizlik ve korku içerisinde yaşamasına sebep oldu. Bu sebeple alkol bağımlılığı erişilmesi en kolay ve etkili çözümdü:

Sarhoşluk, burada, içenin sorumlu tutulabileceği bir kötülük olmaktan çıkar; bir olgu olur; belli şartların, hiçbir özgür iradesi olmayan, bir nesne üzerinde bu şartlara bağlı olarak gerçekleşen, kaçınılmaz sonucunu ifade eden bir kavram oluverir (Engels, 1844, s.133).

Yaşam boyu korku ile ümit arasında bırakılan, en büyük sağlık sorunlarına maruz kalan ve hayatın bütün neşesi ve güzelliklerinden yoksun olan, aile hayatı tükenen işçi sınıfının ahlaki konularda zaafa düşmesi, zihinsel ve bedensel olarak hastalıklı olması, içinde yaşanılan şartların doğurduğu bir durumdur.

Lawrence'ın oyunlarında yansıttığı sınıf çatışması yaşanılan bu sürecin doğal bir sonucuydu aslında. İngiltere'de endüstrileşme sonrasında, toplumdaki iki temel sınıfın bir-biriyle olan ilişkisi bahsedilen çatışmanın en kristalize halini verir. Roy Porter 18. yüzyıl İngiliz toplumunu incelediği eserinde toplumdaki tabakalaşmayı şöyle dile getirir: "Endüstrileşme çok büyük ve uzun süreli sonuçlara sebep oldu: "Marx'ın sınıf çatışması fikri, yani yabancılaştırılmış işçi sınıfı ile yüzleşen devrimci burjuva sınıfı: varlıklılar ve fabrika atıkları" (Porter, 1982, s.351). İşçi sınıfının aleyhine işleyen bu sistemin analizini yaptığı ve dünya tarihinde büyük yankı uyandıran Manifesto of the Communist Party, "işçilerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri" olmadığı çağrısıyla bütün dünya işçilerini aşağıda tasvir edilen mevcut düzene isyana çağırıyordu (Marx, Engels, 1848, s. 63):

...efendisinin üretim araçlarına tam bağlılığa indirgenmesi, yasaların taraflılığı, geleneksel aile ekonomisinin bozulması, disiplin, monotonluk, çalışma saatleri ve şartları, alternatif aktivite ve boş zamanın olmaması, bir insanın bir araç statüsüne indirgenmesi (Thompson, 1975, s. 222).

Alt sınıflarla burjuva sınıfı arasındaki sosyal statü ve ekonomik refah farkının çok büyük olması, toplumda oluşan sınıf çatışmasının en büyük sebebiydi. Ağır koşullarda az bir ücretle çalışan işçiler için geçimlerini sağlamak gerçekten çok zordu. Buna ek olarak bütün halka ulaştırılması gereken alt yapı ve sağlık hizmetleri gibi en temel hizmetlerden de yoksun bırakıldılar. İki sınıf arasındaki çatışma düşmanlık boyutuna ulaşmıştı. Aşağıdaki sembolik konuşma iki grubu düşmanlık boyutuna vardırın süreci çok iyi betimler:

Sıradan halk: Siz toplumda ne işle meşgul olursunuz?

Ayrıcalıklı sınıf: Hiçbir şey. Biz çalışmak için yaratılmadık.

Sıradan halk: Öyleyse nasıl mal mülk edindiniz?

Ayrıcalıklı sınıf: Sizi idare etmenin zahmetini üstlenerek.

Sıradan halk: Bizi idare etmek? Biz zahmeti çekeriz ve siz keyfinize bakarsınız, biz üretiriz, siz tüketirsiniz, varlık bizden doğar ve onu siz yutarsınız (Thompson 1975, s. 108).

Lüks ve bolluk içerisinde yaşayan insanlara karşın, çocukları ve kendileri sabah beşten akşam dokuzlara kadar her türlü ağır şartlar altında, az bir miktar yiyecek verilerek ça-

İhştirılan, fabrikalara hapsedilmiş, temiz hava solumak veya ailesiyle vakit geçirmek için hiçbir şansı olmayan insanlar söz konusuydu: “Ne ekonomik ne de siyasi bir gücü bulunmayan işçi sınıfına yapılan adaletsizlik çok belirgindi. Milli gelirin üçte ikisi, nüfusun yüzde birinden daha azını oluşturan dört yüz bin kişinin ellerindeydi” (McDowall 1989, s.165). Zenginlerle fakirlerin hayat standartları arasındaki fark açıldıkça yerleşim yerleri de ayrıldı ve böylece, iki sınıf fiziksel bir sınırla da birbirinden ayrılmış oldu. Bir eleştirinin de ifade ettiği gibi, “Yoksullar zenginlerin görüş alanına girmez oldu veya ancak dikkatler onların varlıkları üzerine, dış görünüşleri itibarıyla sefil, dilenci ve suçlu olarak çekildiğinde tanınır oldular” (McDowall, 1989, s. 356).

Sınıf çatışması için gerekli olan sınıf bilinci kazanımı işçilerin kendi aralarında oluşturdukları kulüpler veya sendikalar aracılığıyla oluştu. Lawrence’ın oyunlarının bir parçası olan bu kulüpler; işçilerin kendi dünyalarını, kendi kişiliklerini ortaya koydukları, herkesin birbirine eşit olduğu yerlerdi. Özellikle akşamları işçilerin evlerinde aileleriyle oturmak yerine tercih ettikleri dinlenme ve sohbet yerleriydi. İşçi sınıfının oluşumu 1790 ile 1830 arasında sayıları artan arkadaşlık kulüpleri ve topluluklarının paralelinde bir gelişmeydi (McDowall 1989, s.213). Pek çok kulübün üyelik aidatları vardı ve bu sistem çoğunlukla işçilerin hastalık, ölüm ve kazalara karşı sigortalınması işlevi görmekteydi (Hopkins 1998, s.155). Bu sendikalar ve topluluklar işçi sınıfının bilinçlenmesinde çok etkili oldu: “Büyük şehirler işçi hareketlerinin doğduğu yerlerdi; işçiler ilk defa oralarda kendi durumlarını düşünmeye ve karşı mücadele vermeye başladılar; oralarda ilk defa burjuva ile işçi sınıfı kendini açıkça ortaya koydu” (Engels 1844, s. 148).

3. A Collier’s Friday Night (Bir İşçinin Cuma Akşamı)

A Collier’s Friday Night, Lawrence’ın ifadesiyle, yirmi bir yaşında, yazın hayatı adına daha hiçbir şey üretmemişken yazmış olduğu tiyatro oyunlarından biridir (Sagar 1971, s. 155). 1909 yılında yazımını tamamlamış olduğu oyunu, Lawrence çeşitli eleştirilenlere göndermiş; fakat çok fazla cesaretlendirici tepkiler almamıştır (Sagar, 1982, s. 223) Mektuplarında oyunlarını gerek form gerekse içerik açısından savunmak zorunda kaldığı görülür (Eggert 1996, s. 3). Yazarın oyununa, ölümünden sonra meslektaşısı Sean O’Casey tarafından dikkat çekilmiştir. 1934 yılında ilk defa sahne bulan oyun için yaptığı eleştiride O’Casey, yazıldığı yıllarda sahnelenmeye değer bulunmamış olan oyun hakkında şunları belirtir: “İşte yazıldığı zaman da ve şimdi de oynanmaya değer bir oyun. Lawrence’ın oyunu hak ettiği ve gereken cesareti görmüş olsaydı, İngiltere büyük bir oyun yazarına sahip olabilirdi” (Sklar 1975, s. 37; Nightingale 1982, s. 114). O’Casey oyunun İngiliz sahnelerinde yer bulamamasının sebebini ifade ederken, dönemin tiyatro anlayışının ne olduğunu da ortaya koyar: “Oyunun, yapımının kucağına bir küp dolu su altın vaat etmeyecek kadar iyi olması...” (Sklar 1975, s. 38). Yapımcılar için para vaat eden bir yönü olmadığı için de değerlendirmeye alınmamıştı. Lawrence’ın oyunu, alt sınıftan bir ailenin yaşam koşullarının ve yaşadığı problemlerin altını çizen bir oyundu. Ayrıca, endüstrileşmenin ve makineleşmenin büyüleyiciliğine rağmen, bireylere, ailelere ve insanlığa zarar veren modern hayata eleştiriler getiriyordu (Moore 1953, s. 17). Bu sebep-

lerle, tiyatro sahnelerindeki oyunların niteliğini belirleyen orta sınıftan insanların böyle bir oyunu izlemekten mutlu olmayacağı kesindi.

Lawrence'ın işçi ailelerini ele alan oyunlarının ilki olan A Collier's Friday Night, yazarın daha sonra yazdığı en ünlü romanlarından Sons and Lovers'a konu olarak temel oluşturmuştur (Worthen, 1996, s. 19). Oyun, yapısal özellikleri açısından bazı yenilikler içermektedir. 1860'lı yıllarda, Ibsen'in tiyatroya kazandırmış olduğu realizm anlayışı Lawrence tarafından kabul görmemiştir. Çünkü o, hayatın başı, gelişmesi ve sonu belli olan "iyi kurulu bir oyun" olmadığı gerçeğini çok iyi yakalamış bir oyun yazarıydı. Oyunun öyküsünün klasik anlamda belirgin bir son ile sonlandırılmamış olması, çağdaş edebiyatta Lawrence'ın ölümünden yıllar sonra kabul görecektir olan bir anlayıştır. Oyunun bir başka özelliği ise Lawrence'ın oyun boyunca sadece durum betimlemesi yapıp, doğrudan bir mesaj sunmamış olmasıdır. Biçimsel özellikleri açısından hiçbir akım ile örtüşmeyen A Collier's Friday Night çağından o kadar ilerdeydi ki 1968'te bile eleştirmenler bu oyunu yenilikçi ve deneyselci bir eser olarak tanımladılar (Sklar, 1975, s. 64). Bu oyunun teknik olarak 'yenilikçi ve deneyselci' olarak adlandırılması, Lawrence'ın genç bir oyun yazarı olarak becerisini gösterir. Bu bağlamda, mektuplarında hiçbir edebi akımın etkisinde kalmadığını ve kalmayacağını açıklayan Lawrence'ın, kendi döneminin "post-modern" bir yazarı olduğunu ifade eden yorumcularını haklı bulabiliriz (Salgado, 1982, s.159).

A Collier's Friday Night, sadece teknik olarak değil, içerik olarak da 1910'lu yılların geleneksel tiyatro anlayışları ile bağdaşmıyordu (Lawrence, 1953, s. 9). Öncelikle, oyunun öyküsü kömür ocaklarıyla dolu, ne kırsal özellikleri korunan ne de tam olarak şehirleşmiş bir endüstri coğrafyasında geçer. Böyle bir çevrenin karakterlerini işçiler, köylüler ve orta sınıfın alt tabakalarından insanlar oluşturur. Bu, orta sınıf seyircisinin görmeye alışık olduğu bir durum değildir. Alt tabakalardaki insanlar o dönemin oyunlarında sahnelerde konu edilmiş olsalar da önemsiz rolleri üstlenmişlerdir. Oysaki bu oyunun başkarakterleri işçi sınıfından gelen insanlardır. Dolayısıyla öykü de bu karakterlerin yaşam koşullarını ve aile problemlerini irdeler; onların duygusal çatışmalarını ve hayata bakışlarını sergiler. Dahası öykünün tamamı bir işçinin pek çok orta sınıf insanının, belki de daha önce hiç görmediği bakımsız, kirli ve rutubetli mutfağında geçmektedir. Kısaca oyun, ne karakter ne öykü ve ne de geçtiği yer açısından, "orta oyunu, melodram, komedi, dedektif hikâyeleri ve müzikallerin" revaçta olduğu Londra tiyatrolarının orta sınıf izleyicilerine çekici gelecek bir yön içermektedir (Yerebakan, 1992, s. 6). Oyun, işçi sınıfının yaşam koşulları ve orta sınıf ile olan kavgasının temellerini seyirciye oldukça erken bir dönemde takdim ediyordu (Nin, 1988, s. 213).

Üç perdeden oluşan oyundaki işçi ailesi; maden ocağında çalışan bir işçi, eşinin ait olduğu sosyal sınıftan rahatsız olan bir kadın, öğretmenlik mesleğine yeni başlamış bir kız çocuğu ve eğitim hayatı henüz devam eden bir erkek çocuğundan oluşur. Oyun, bu ailedeki fertlerin birbirleriyle olan sosyal ve duygusal çatışmalarını ortaya koyar. Oyunun geçtiği yer bütün sahnelerde aynı ortamdır. Daha ilk perdede verdiği açıklamalarda Lawrence, oyunun geçtiği yeri "bir işçinin mutfağı veya oturma odası" olarak tanımlamaktadır. "Mutfak veya oturma odası" ifadesi bize bu yerin hem oturma odası hem de mutfak

işlevi gördüğünü gösterir. Oyunun tamamının geçtiği bu yer, işçi ailesine ayna tutulabilecek en iyi ortam olarak görülebilir. Bir başka açıdan da oyunun tamamının aynı ortamda geçmesi seyirciye, işçi sınıfına ait bireylerin, hayatın bir köşesinde sıkışıp kaldıkları gerçeğini sembolik olarak hatırlatır.

Sahne, işçi ailesi için evin neredeyse tamamıdır, aslında. Modern bir evde değişik amaçlarla oluşturulan odaların hepsi bu mekândadır. Oyunun geçtiği bu oda, anne için bir mutfak, erkek çocuğu Ernest için bir çalışma odası, bütün aile için oturma odası ve aynı zamanda ıslak çamaşırların kurutulduğu bir yerdir. Oyunda yansıtılan bu tablo, o dönemin işçi sınıfı kadınlarının yaşam mücadelesini ele alan bir incelemesinde Peter N. Stearns'ın tespitleri ile paralellik göstermektedir: “Kadın özellikle evde kötü koşullara mahkûm edildi” (1972, s.107).

Soba, ekmek pişirilen bir fırın, koltuk, edebiyat eserleri, sözlükler ve ders kitaplarıyla dolu bir kitaplık, mutfak dolabı ve çamaşır askılığı “mutfak veya oturma odası” olarak adlandırılan bu yerdeki eşyalardan birkaçıdır. Dekorda kullanılan eşyaların görüntüsüne baktığımızda özellikle kitaplık, bu ailenin sadece işçi sınıfı bireylerden oluşan bir aile olmaktan başka özellikleri barındırdığının ilk ipuçlarını verir. Oyunun geçtiği yerin, ailenin yapısını ne şekilde yansıttığına değindikten sonra, karakterleri mercak altına almamız, evdeki çatışmaların sebeplerinin daha net bir şekilde ortaya konulabilmesini sağlayacaktır. Anne ile başlayacak olursak, Bayan Lambert, orta sınıftan geliyor olmasına karşın, bir işçi ile evlenerek yaptığı hatayı eşinden nefret ederek ve çocuklarına, özellikle de oğlu Ernest'a aşırı ilgi ve sevgi ile bağlanarak kapatmaya çalışan güçlü bir karakter olarak resmedilir (Sklar 1975, s. 52). Anne, çocuklarının eğitim süreçlerinde ve evin idaresinde söz sahibidir. Bir taraftan işçi sınıfının yaşam şartlarından çocuklarını kurtarmak isteyen özverili bir anne, diğer taraftan da kocasına ve ait olduğu sınıfa karşı nefret duyan anlayışsız bir eş görünümü vermektedir.⁴

19. yüzyılda yapılan eğitim reformları, işçi sınıfından pek çok kadına eğitim alma şansını tanımıştı (Stearns, 1972, s.107). Ailenin öğretmen kızı Nellie, bu kadınlardan biri olarak varoşlarda oluşmaya başlayan orta sınıfın temsilcilerindendir. Okuldan eve taşıdığı gündemler, genelde, orta sınıf hayatı içeren konulardan oluşmaktadır. Ekonomik açıdan özgür olmasının ve bir öğretmen olarak babasından daha saygın bir işe sahip olmasının, evde ona kattığı ayrı bir cesaret ve güç vardır. Bu yüzden de, Ernest ile kıyasladığımızda, evde baba ile kız arasındaki çatışma daha şiddetli ve ön plandadır.

Ernest sıradan bir işçi çocuğunun hayal bile edemeyeceği bir kolejde okuma şansını elde etmiş başarılı bir öğrencidir. Gittiği okulda işçi sınıfından gelen tek çocuktur. Okulda, annesinin ve kız kardeşinin hayranlıkla bahsettiği orta sınıftan insanlarla birlikte. Ernest'ın orta sınıfa karşı hem bir özentisi hem de nefret duyduğunu, yani nereye ait olduğunu bilememekten kaynaklanan bir çelişki ile karşı karşıya olduğunu gözlemledik.⁵ Bir

⁴ Oyundaki aile ile Lawrence ailesi arasındaki otobiyografik paralellikler için bkz. John Worthen (1991). *D. H. Lawrence: The Early Years 1885-1912*. v: 1 London: Cambridge U.P. s.15-27.

⁵ Lawrence'ın 1928'de yazdığı bir şiirde de anne ve babasının sınıfsal farklılıklarının onu çocuk olarak ikileme sürüklediği anlaşılır.

başka deyişle, o, ne orta sınıf ne de işçi sınıfı bilinci taşımak istemektedir. Örneğin, okuldaki profesörlerle ilgili görüşlerinde meydan okur bir tarza sahiptir: “ERNEST: Üst makamlardaki insanların büyük olduğunu sanırdım- kodamanlar. Vay be! Bir kere büyük adamlara güveninizi kaybedince, her şeye, dine ve her şeye güveninizi kaybediyorsunuz” (Lawrence, 1965, s. 496).

Ernest bütün otoritelere meydan okuyan bir entelektüel havasındadır. Kurulu düzenin en önemli unsurlarından sayılan dine, aristokrasiye ve yönetici sınıfa değil, sadece kendi değerlerine ve düşüncelerine inanan bir insan imajı çizmektedir. Ernest bir şekilde evdeki hayatını ve onun gerektirdiği şartları kabullenmiş görünür oyunda. Onun eylemlerini gözlemlediğimizde annesinin fırına verdiği ekmeği pişirme işinde başarılı olduğunu görürüz. Ernest içinde yaşadığı koşulların sorumluluklarını yerine getiren bir gençtir. Bu noktada kız kardeşi Nellie ile farklı olduğunu söyleyebiliriz.

Lambert ailesinin fertlerinin genel olarak oyunda nasıl resmedildiğine baktıktan sonra şimdi de ailedeki fertlerin gözüyle oyundaki ‘maden işçisi’ portresini vermek uygun olacaktır. Bu portre baba Lambert’in veya İngiltere’deki herhangi bir işçinin toplumda ve ailedeki yeri hakkında bize bilgi sunacaktır. Anne Lambert, kızı ve bir komşu arasında geçen konuşma, bu konuda çok açık mesajlar verir. Üçü de işçi sınıfına ait olan ailelerde yetişmiş kadınlar arasındaki diyalog, sınıf çatışmasının ve sınıflar arasındaki nefretin boyutlarını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Kahkahalarla alay konusu haline getirilen “bir işçi ile evlenme” ihtimalinin can sıkıcılığı “orta sınıftan biriyle evlenme” hayalinin çekiciliğiyle çarpışır:

ANNE:(*katıla katıla gülerek*): Caruso! Caruso! Büyük şişman bir herif ___!

GERTIE: Üstelik de bir işçi! Pis kokulu maden pılı pırtısını yıkamayacağım.

NELLIE: Sanırsam orta sınıf birini istiyorsun, değil mi?

GERTIE: Öyle. “Evet canım, tabii tabii, kesinlikle canım” diyecek birini (Lawrence, 1965, s. 496).

Tam da bu konuşmadan kısa bir süre sonra “üstelik de bir işçi” denilerek küçümse- nen sınıfın üyelerinden biri, yani baba Lambert eve girer. Ve “üstelik de işçi” olan bu karakterin eve girmesi ile sanki üç kadın karakterin oluşturmuş oldukları sanal dünya bozulur, bir başka deyişle rüya sona erer. Tabii, bir süre önce eve hâkim olan mutluluk tab-

---

Babam bir işçiydi, bir işçiydi o

...

Annem yüce bir ruhtu, bir yüce ruhtu o
Yüce bir rol oynamak için biçilmiş,
Kahrolası burjuvazi arasında

...

Biz çocuklar aradaydık
Küçük tanımsızlardık biz. (Williams, 1997, s. 62)

losu, yerini gerçeğe hayallerin çatıştığını gösteren gürültülü konuşmalara bırakır. Oyunda, babanın eve girmesi ile aniden değişen bu hava, aslında gerçeğe yüzleşme sancısıdır veya çalışmamıza konu olan ailedeki sınıf çatışmasının resme dökülmüş somut bir örneğidir. Baba Lambert sahne açıklamalarında şöyle takdim edilir:

...Daha sonra hantal ayaklarını sağdaki kapıya doğru sürükler; hafiften topallar; bir ayak diğerinden kısa olduğundan. Paltosunu ve şapkasını koridorda asar ve oturma odasına geri gelir. Kimse konuşmaz. Paltosu olmaksızın siyah ve gri karışımı bir atkı vardır üzerinde, kömürden siyahlaşmış kolları, fanilasının bol ve kirliliğinin uzandığı dirseklerine kadar çıplaktır. Anne kalkar ve ağır tavayı taşıyarak mutfak tezgâhına doğru gider. Adam masayı kavrar ve kızından uzak, ateşe yakın bir yere çeker (Lawrence, 1965, s. 477).

Babanın bir ayağının diğerinden kısa oluşu sebebiyle aksıyor olması dikkatimizi çeker. Tarihsel bilgilerin saptadığı “bir madencinin yüz kişinin arasından fiziki ile tanınabileceği” tespitini doğrular nitelikte bir sahnedir bu (Engels, 1844, s. 251). Baba içeri girdiğinde anne de kız da baba ile selamlaşmaz; hatta selamlaşmanın yerini tutacak havadan sudan başka bir konuşma dahi gerçekleşmemesi oldukça ilgi çekicidir. İşten eve dönen babaya karşı normal bir ailede görülebilecek sıradan bir samimiyet havasını bile göremeyiz. Sonra üç kadının sırayla kalkarak maden işçisinin bulunduğu ortamdan hızla uzaklaşma girişimleri, aile fertleri arasındaki kopukluğun ve uyuşmazlığın açık bir göstergesidir. İlk olarak komşu kızı Gertie kitaplığın arkasına kendini saklar. Anne, hiç konuşmadan yerinden kalkar ve bu istenmeyen ama bir şekilde doyurulması gereken varlığa bir şeyler hazırlamaya başlar. Bir işçinin evine giriş halini resmeden yukarıdaki betimleme aslında evin girmeden önceki havası ile girdikten sonraki havası arasındaki farkın da altını çizer. Yukarıda görüldüğü gibi orta sınıf özentisi içinde yaşantısını sürdüren anne ve kızın, hayal dünyasında bile bir maden işçisine yer vermeye tahammülü yoktur. Ne var ki, gerçek dünyada o işçinin ta kendisi ile birliktedirler ve bu, zihinlerinde etiketledikleri “üstelik de bir işçi” olan baba ile çatışmalarının temel sebebini oluşturur. Çok geçmeden, Bay Lambert’ın eve girmesinden önceki şen şakrak konuşmaların, tavırların yerini baba ile kız arasında başlayan gerilim alır: “NELLIE: Niye şu masayı yerinde bırakmıyorsun! Biz onun ateşe sokulmasını istemiyoruz” (Lawrence, 1965, s. 496). Farklı sınıf değerlerinin görüldüğü ailede çok basit ve sıradan eylemlerin gerilime yol açtığına şahit oluruz. Babanın, evinde daha rahat etmek üzere masanın yerini değiştirmesi, Nellie’nin babasıyla eve girdikten sonraki ilk konuşmasına zemin hazırlar. Konuşmaların sertlik derecesi baba ile kız arasında empatik bir ilişkinin neredeyse hiç bulunmadığı gerçeğini gösterir.

BABA: Seni tembel, aylak köpek, anneni işe gönderiyorsun!

NELLIE (*omuzlarını silkerek*): Çeneni kapatabilirsin! (*Sokuk bir nefretle konuşur*) (Lawrence, 1965, s. 497).

Aynı evde yaşıyor olmaları ve baba-kız olmaları yani fiziksel ve biyolojik yakınlıklar bile sınıf farklılıklarından kaynaklanan çatışmayı azaltmaya yeterli değildir. Böy-

lece sınıf çatışmasının Lawrence'ın yaşadığı dönemin toplumunu ne kadar derinden etkilediği resmedilir. Babanın masasını kızından uzak, ateşe yakın bir yere çekmesi ve ardından baba-kız arasında başlayan gerilim, madencinin ateşle baş başa kalması ile sonuçlanır. Gün boyu maden ocağında kömür ile uğraşan babanın evde de ateşe yakın olarak oturduğu bu sahne, aslında ailedeki duygusal kopukluğun sembolik bir fotoğrafı gibidir. Kısa bir süre içinde baba odada ateşle yalnız bırakılmıştır; çünkü onun sınıfıyla özdeşleşen ateş ve kömür, annenin de kızın da arzu ettikleri veya içinde mutlu oldukları bir yaşam sunmamaktadır.

Önce baba-kız arasında sonra da karı-koca arasında devam eden çatışmalar, babaya karşı alınmış olan bu cephenin sebeplerini seyircinin dikkatine sunar ve seyirciyi babaya karşı bu nefretin sebebi üzerinde düşünmeye davet eder. Nellie'nin, babasının varlığına dayanamayarak odayı terk etmesinin ardından, karı-koca arasında başlayan sözlü tartışma, bu nefretin sebebi ile ilgili ipuçları verir. Anne, çocukların babalarına karşı takındıkları tavırlardan babayı sorumlu tutarken, baba kendini şöyle savunur:

ANNE (*burnundan soluyarak ve biraz sertleşerek*): Acaba niye hep gelir gelmez şu kızı kızdırmak zorundasın merak ediyorum.

....

ANNE (*küçümseyerek*): Onları kendine düşman ediyorsun. Her zaman girer girmez elinden gelen her şeyi yapıyorsun bunun için.

BABA: Ben mi? Ben? Ben onları kendime düşman ediyorum, öyle mi? Onların bana emirler vermelerine, burun kıvırmalarına dayanacağım öyle mi? (Lawrence, 1965, s. 480).

Şüphesiz karakterlerin birbirleriyle olan çatışmalarının sebebi, yaşanılan hayatın zorluğu ile doğrudan ilgilidir. Bu işçi ailesinin eviyle ilgili bütün olumsuz şartları, babanın eve gelmesi ile birlikte başlayan şikâyetlerden anlarız. Babanın eve girmesi ile şikâyetlerin sıralanmaya başlaması bir rastlantı değildir, şüphesiz. İçinde yaşanılan kötü koşullar babaya yansıyan bir öfke olarak karşımıza çıkar. İşçi sınıfına sunulan yaşam standartları, kısıtlı hak ve özgürlükler ve ekonomik sıkıntıların hepsi, emeğinin karşılığını alamamasına rağmen çalışıp ailesini geçindirmeye devam eden Bay Lambert'a fatura edilmektedir: "Git işine be adam! Evdeki en kuru şey bile ateşin önünde tutsan duman çıkarır" (Lawrence, 1965, s. 480). Lawrence, annesinin bütün olumsuzluklardan babasını suçlayan tutumunun yanlış olduğunu yıllar sonra itiraf eder; Sons and Lovers'ı yeniden yazsa bu gerçeği dikkate alarak babasını daha olumlu bir şekilde yansıtacağını belirtir (Urgan, 1997, s. 25).

Yaşanılan şartların en ağır ekonomik koşullardır şüphesiz. Ernest'in birkaç ekmeği yakması ile sonuçlanan ekmek pişirme sahnesindeki ekmek motifi yoksulluğun simgesidir. Maggie'nin yanan ekmeği anneden saklama fikrini "hiç bir işe yaramaz, sadece gördüklerinde zavallı kalpleri acı çeker" şeklinde savunması, ailenin karşı karşıya kaldı-

ğı yoksulluğu açığa vurması bakımından anlamlıdır (Lawrence, 1965, s.508). Oyundaki yoksulluk temasını besleyen tek sahne bu değildir. Aslına bakılırsa oyunun başından beri annenin, oğlu Ernest ile kızı Nellie arasında bazı yiyecekleri vermek için duygusal bir tercih yapmak zorunda kalması da yoksullukla ilişkilendirilebilir. Anne, evde kimin ne kadar ve ne yiyeceğine karar veren otorite olarak, aile bireyleri arasında kendi isteği doğrultusunda yiyecekleri paylaşır: “ANNE: Babanız bir dakika sonra burada olacak ve ben onun gelip her şeye burnunu sokup, benim bir milyoner olduğumu düşünerek etrafi araştırmasını istemiyorum” (Lawrence, 1965, s. 514). Bu arada duygusal tercihinin sonucu olarak anne, oğlu Ernest’i el üstünde tutar; eşini ise hep göz ardı eder. Kontrolü dışında bir tüketimin hem de tercih dışı kişiler tarafından gerçekleşmemesi için değerli yiyecekleri saklar. Parayı zor koşullar altında çalışarak kazanmasına karşın tercih edilmemiş olmak ve evde hep dışlanmak işçi ile eşi arasındaki gerilimi en üst noktaya taşır:

BABA: Biliyorum, biliyorum. Akşam yemeğinde bana verdiğin şeyden var mı? Hayır, yok. Kendin onu iyi bir şekilde bölüştürsün.

ANNE: Bak buraya, sen sana düşeni alıyorsun. Zannetme ki bu evi sen çeviriyorsun. Bu evi senin verdiğin birkaç kuruşla mı geçindirdiğimi sanıyorsun? Hayır, herkesin yaptığı gibi sen de hak ettiğin kadarını alacaksın (Lawrence, 1965, s. 519).

Oyunda tanık olduğumuz bütün bu maddi sıkıntılar, güçlü bir karakter olan anne ile baba arasında başlayan üstünlük ve statü kavgalarını, o dönemin en önemli sorunlarından biri haline getirmiştir. Örneğin, işçilerin özellikle 1900’lü yıllardan sonra yiyecekleri ve giyimlerinde daha yüksek bir kalite beklentisi içine girmeleri; buna karşın ülke genelinde büyük bir ekonomik sıkıntı yaşanıyor olması ailenin geçimini sağlamayı güçleştiriyordu (Stearns, 1972, s. 117).

Evin geçimi ve bütçesini ilgilendiren konuşmalar kolayca karı koca arasında kavgalara dönüşüyordu. Yeni bir sorun değildi bu, fakat özellikle Britanya’da çok şiddetliydi; çünkü işçi sınıfı erkekleri evin iki yakasını bir araya getirme sorumluluğunu eşlerine verirken, onların bunu yapmaktan ne kadar zorlandıklarının çok az farkındaydılar (Lawrence, 1965, s. 117).

Oyunda, babanın evde geleneksel statüsünü tekrar yakalamak için verdiği kavgaya tanık oluruz. Oysaki bu dönemde endüstrileşme ile beraber yaşanan ekonomik değişimin sonucu olarak işçilerin ailedeki rolünün değiştiği ve işçilerin evde olup biten şeyler üzerinde eskisi kadar güç ve etki ortaya koyamadıkları iddia edilebilir. Bu durum kadının özgürlük alanını genişletip aile içindeki konumunu güçlendirmiştir. Özellikle çocuklar üzerinde annenin hâkimiyet kurduğu on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl işçi sınıfı araştırmacıları tarafından da ortaya konan bir gerçektir. Eşlerinin taleplerini karşılayamayan işçilere karşı kadınların cezalandırma mekanizmalarından biri olarak babanın say-

gınlığının çocukların nazarında düşürülmesi kaydedilen tespitlerdendir (Bourke, 1994, s. 79). Oyunda kızı ile tartışan baba bu gerçeği şöyle açığa vurur: “BABA: Burnu büyük bir maymun! Sen onları öyle yaptın. Bana köpek muamelesi yapmaktan başka bir şey bildikleri yok. Ben aptal değilim. Ben kör değilim. Ne olup bittiğini görebiliyorum” (Lawrence, 1965, s. 480).

Oyundaki çarpıcı nokta şudur ki, anne, ekonomik özgürlüğü olmasa da kocasının getirdiği parayı kullanma özgürlüğünü gütmektedir. Güç ve statünün emekçiye değil, emeğin neticesinde ortaya çıkan sermayeyi işletene verilmesi gerektiğini vurgulayan annenin bu tavrı bizlere 18. yüzyılda başlayan emek-sermaye çatışmasını hatırlatır. Kadının eşiyile olan üstünlük çatışmasının oyunda doruğa çıktığı anlardan biri de şöyle yansıtılmaktadır:

BABA (*birden bire parlayarak*): Ama ben kendi evimde bir köpek gibi muamele görmeyeceğim. Görmeyeceğim, bu yüzden düşünme onu. Ben bu evde efendiyim ve öyle kalacağım. Sana söylüyorum. Ben bu evin efendisiyim.

ANNE: Böyle düşünen tek kişi sensin (Lawrence, 1965, s. 520).

İlerleyen sahnelerde, evi idare eden anne, üstünlüğün kendine ait olduğunu kızını da yanına alarak iyice pekiştirir. Babanın “Kim geçindiriyor onları o zaman?” sorusuna anne kendinden çok emin bir şekilde “Ben ve kız” diye yanıt verir (Lawrence, 1965, s.520). Toplumda hiçbir statü ve saygınlığı olmayan işçinin emeği kendi evinde de hiç dikkate alınmamaktadır. Annenin evde kontrolü elinde bulundurması sadece Lambert ailesinde görülen bir tablo değildir. Dönemin koşullarının getirdiği doğal bir sonuç olarak bu durum, bütün işçi sınıfı ailelerinde görülmekteydi. Gün boyu yerin altında çalışan madenciler için evin ihtiyaçlarını görebilecek vakit yoktu. Hatta oyunda da tanık olduğumuz üzere çoğu zaman işçiler bütün haftalıklarını Cuma günü eşlerine teslim ederlerdi. Bay Lambert “Say şunu!” diyerek cebinden çıkardığı para torbasını eşine atar (Lawrence 1965, s. 490). Annenin parayı nerelere harcayacağı bellidir:

ANNE: Ve bana verdiği para bir tane yirmi sekizlik... Ve ben onun kulüp parasını, senin botlarını ödemek zorundayım... Yirmi sekiz... Merak ediyorum acaba bu evin bir hiçle mi geçindirildiğini zannediyor... Daha kira var, ayrıca sigorta, gaz ve daha bir sürü şey... Acaba hava ile mi yaşadığımızı sanıyor? (Lawrence, 1965, s. 490).

Bütün bu harcamaların içinde bir de babanın gittiği kulüp için para ayırmaları Bryan Lambert'ı çok kızdırır. Baba, parayı eşine verdikten sonra arkadaşı Barker ile birlikte meyhaneye doğru yol alırken, anne evde, oğlu Ernest'a haftanın giderlerinin hesabını yaptırmaktadır. Oyunun A Collier's Friday Night başlığını alması, haftalık bütçe ve ekonomik durum tartışmalarının en yoğun yapıldığı Cuma günü akşamını anlatması ile ilişkili olması açısından çok anlamlıdır. Bir araştırmacının da tanımladığı gibi o dönemde haf-

talık ücretlerini alan işçilerin pek çoğu, aldıkları parayı akşam eşlerine veriyorlardı. Bütçe üzerinde kontrol tamamen kadının elindeydi. Hatta işçilere “tip-up” diye adlandırılan cep harçlıklarını bile eşleri veriyordu. Madencilerin eşlerinin evin idaresinde bu denli söz sahibi olması işçi sınıfı kadınının hayatında önemli bir unsurdur (Stearns, 1972, s. 108).

Kadının büyük bir sorumluluğu vardı. Para kazanıyor olsun olmasın, onlar ailenin parasının çoğunu yönetiyorlardı ve sadece yiyecek alışverişinden değil; kirayı ödemekten, giysi almaktan, sigorta giderini bir araya getirmekten ve çocukların okul giderlerini gözetmekten sorumluydular (Stearns, 1972, s. 104).

Anne, babanın maden ocağından getirdiği haftalık ücretini hiçe sayıp, kızının ekonomik katkısını ve kendi idareciliğini ön planda tutarak kocasına meydan okur; ama yine de aileyi ayakta tutan maden işçisi babadır. Ülke ekonomisinde de önemli bir yer tutan mesleklerinin, toplumda iyi bir statüye sahip olmaması ve insanlarca önemsenmemesi, bir araya gelen işçilerin kendi aralarındaki dayanışmasının artması için ayrı bir sebep teşkil eder. Bu dayanışmanın ne boyutta olduğunu Sklar şöyle dile getirir: “...eşi tarafından hor görülmesi ve aşağılanmış olsa da baba, bu ailenin temel gelir kaynağıydı. Zira onun yaptığı iş bütün ülke ekonomisinin temeliydi. Bu gerçeğin önemi oyunda işçilerin haftalık almaları için toplanmalarıyla vurgulanır” (Sklar, 1975, s. 47). Değer verilmeyen ve saygı gösterilmeyen, hatta evdeki varlığından rahatsızlık duyulan bir birey olarak babanın, ailedeki konumunu özetleyen şu sözlerinin, 20. yüzyılın başlarında milyonlarca işçinin İngiliz toplumunun içindeki durumunu betimlediğini söyleyebiliriz: “BABA: Bir insan ağır bir iş gününden sonra evine geliyor ve görüntüsünden nefret ediliyormuş gibi eve girer girmez ‘kapa çeneni’ ifadesinden başka bir söz asla söylenmiyor” (Lawrence, 1965, s. 521).

Kavga sırasında babanın konuşmasından evdeki sosyal tabakalaşmanın şeklini de anlamış oluruz: “BABA: Onlar da senin gibiler. Sen öğrettin onlara benden nefret etmeyi. Beni onlar için bir pislik gibi yaptın ve onları bana düşman ettin” (Lawrence, 1965, s. 521). Tabakalaşmada anne ve çocukların babaya karşı bir grup oluşturduğu açıkça görülür. Güçlü bir kadın rolü taşıyan annenin başarılı olduğunu, babanın ise çocuklarının üzerinde etkili olamadığını görüyoruz. Çocukların niçin baba ile değil de anneleriyle özdeşleştiklerini bize işçi sınıfı ile ilgili araştırmalar açıklar. İşçi erkeklerin aile içindeki saygınlıklarını inceleyen analizler işçi ailelerinde annenin rolünün artmasına ve babaların geleneksel saygınlıklarının yitirilmesine dikkatleri çeker (Rose, 1992, s. 148). Oyunda ise anne ile baba arasındaki sınıfsal farklılık annenin çocuklar üzerindeki egemenliğini bir kere daha pekiştiriyor. Aşağıdaki satırlarda annenin, oğlu Ernest’a kendini ve atalarını nasıl sunduğuna tanık oluyoruz:

ANNE: Büyükbaban her zaman ekonomi ve tarih okumayı çok severdi. Fakat senin Latince okuma içgüdünün nereden geldiğini bilmiyorum –Lambert’lardan değil, bu kesin. Büyük büyük babam bir Leydi Vernon ile evlenmiş, öyle söylenir (Lawrence, 1965, s. 484-85).

Anne atalarının eğitimli oluşlarını ön plana çıkarır. Ayrıca orta sınıftan gelen bir aile olduklarını ve büyükbabasının bir leydi ile evlenmiş olduğunu vurgular. Ernest'a, okuldaki başarısının kendi atalarına dayandığını anlatır. Bayan Lambert bu sözleriyle, eşiyile arasında devam eden kavgaların sadece bir duygusal çatışmadan kaynaklanmadığını, bunun anne ve babanın atalarına dayanan bir sınıf çatışması olduğunu açığa vurur. Böylelikle, İngiliz toplumundaki sınıf çatışması aile bireyleri üzerinden oyunda temsil edilir (Kiely, 1990, s. 92). Böylece anne ile baba arasındaki kültürel sermaye olarak eğitim farkının da çatışmayı derinleştirdiği anlaşılır. Anne daha ilk sahnede kitap okuyan bir karakter olarak karşımıza çıkar: "... elli beşinde bir kadın, kitap okuyarak, tahtadan yapılmış öne arkaya sallanan bir sandalyede oturur" (Lawrence, 1965, s. 473). Baba oyunun ilerleyen sahnelerinde gazete veya kitap okuma ile ilgisi olmayan bir insan olarak belirir⁶: "BABA: Yoo, kitapların eleştirileri hakkında hiçbir şey bilmem" (Lawrence, 1965, s.483). Eğitim farklılığının bir sonucu olarak annenin kullandığı İngilizce ile babanınki çok farklıdır. Bayan Lambert çok düzgün, standart bir İngilizce konuşurken Bay Lambert neredeyse anlaşılamayacak kadar bozuk bir aksana sahiptir: "FATHER: 'An yer put that towil ter dry?'"⁷ (Lawrence, 1965, s. 485). Eşler arasındaki eğitim ve sınıf farklılıklarını değerlendirdiğimizde, oyunda çocukların babalarından nefret ederek anneleri ile özdeşleşmelerini, annenin orta sınıfın temsilcisi olarak, babaya karşı kurduğu üstünlükle sağladığını söyleyebiliriz.

Anne ile baba arasındaki çatışmalardan biri de çocukların gelecekleri ile ilgilidir. Anne, Ernest'ın kolejde başarılı bir öğrenci ve kızının da bir öğretmen olmasını, kendisinin ve kendi sınıfına ait değerlerinin bir başarısı olarak görür. Babalarına kalsa birer işçi olmaktan öteye gitmeyecek olan çocuklarının kaderlerini, kendisinin değiştirdiğini düşünür. Bay Lambert ise oğlunun bir maden ocağında hiçbir zaman çalışmayacağını belirtir. Bu aslında oğluyla ayrı sınıflara ait oluşlarının ve karısının oğlu üzerindeki üstünlüğünün de bir ifadesidir: "BABA: O mu? Onun her gün maden deliklerine girişini görmek isterdim. Her gün o delikte çalışmasını görmek isterdim. Yok, ama o parmaklarını kirletmeyecektir" (Lawrence, 1965, s. 520). Babanın kendisi ile oğlu arasındaki farkı vurguladığı bu satırlar, annenin bir kez daha, babayı, çocuklarını bir maden ocağında çalıştırma planı yapmakla suçlamasına zemin hazırlar: "ANNE: Evet sen bütün çocukları madene sürükleyip götürmeyi istedin, aslında izin vermeyecek olduğum için şimdiki durumlarını onlara çok görüyorsun" (Lawrence, 1965, s. 520). Babanın çocuklarını gerçekten madenlere götürme gibi bir düşüncesi olup olmadığını bilemeyiz. Ama karısının bu suçlamalarına karşın kendini savunur ve emeğini tamamen onlar için harcadığını belirtir:

⁶ Pek çok madencinin okuma yazma bilmemesi nedeniyle madencileri grevler için örgütlemeye çalışan sendikaların daha çok şarkılara veya sözlü kültüre önem verdikleri kaydedilir. M. Vicinus, (1974). *The Industrial Muse: A Study of Nineteenth Century British Working-Class Literature*. London: Croom Helm s. 62.

⁷ "BABA: Şu havluyu kurumaya koydun mu?"

BABA: Sen bir yalancısın, bir yalancı. Asla onların madende çalışmalarını istemedim.

[...]

BABA: Onlara hiçbir şeyi çok görmüyorum. Onlar için yapabileceğim her şeyi yapmak istiyorum, ama onlar bana nasıl davranıyorlar? Bir köpek gibi, evet evet bir köpek gibi (Lawrence, 1965, s. 520).

Lambert ailesinde maddi sıkıntıların yanında bir de manevi sıkıntılar yaşandığına tanık oluruz. Maden ocağında her an meydana gelebilecek bir kazanın korkusu ve işsizlik sorunu işçiler kadar ailelerini de derinden etkileyen endişe ve korkulardır. Daha ilk perdede, yukarıda açıklamaya çalıştığımız “mutfak-oturma odası” ortamında gerçekleşen konuşmalarda, okuyucuya, maden ocağında yaralanmış olan genç bir işçinin haberi veriliyor:

ANNE: Tamam. Bu daha iyi. Hemen iyileşecek. Ama tekrar ocağa döneceğini sanmıyorum.

BARKER: Dönmek istemiyor. Jakes’lerin çiftliğinde çalışacağını söylüyor ama ben izin vermeyeceğim. O doğru dürüst bir iş değil ki!

ANNE: Hayır, değil. (*sesini alçaltarak*). Eee, eşin nasıl? (Lawrence, 1965, s. 487).

Pek çok işçinin maruz kaldığı iş kazasıyla ilgili bu konuşma, bir işçinin yakını olmaktan kaynaklanan endişe ve korkuları hatırlatır. Ne var ki, yukarıda da belirtildiği gibi maden işçilerinin ücretleri tarla işçilerine kıyasla yüksek olduğu için pek çok işçi ocağa çalışmaya devam etmek zorundaydı. Yukarıdaki konuşmada Lambert’ların komşusu Barker da “[...] o doğru dürüst bir iş değil” diyerek bütün tehlikelere rağmen, çiftlikte çalışmaktansa maden ocağında işçi olmanın daha kazançlı olduğu gerçeğini ortaya koyar (Lawrence, 1965, s. 487).

İşçi ailesinin bireyleri olmanın endişe ve korkularla iç içe olmasının yanı sıra başka sıkıntıları da vardır. Oyun, ağır çalışma şartlarının verdiği yorgunluktan sonra eve gelmek yerine meyhanelerde alkol alarak yaşadıkları gerçekten uzaklaşan babaların, eşlerine ve çocuklarına yaşattıkları acıyı gözler önüne serer. Oyunda, geç saatlere kadar eve gelmeyen babaları için endişelenen çocuklar sahnesi, Lawrence’ın toplumsal gerçekleri ne kadar örtülü bir ustalıkla oyuna yerleştirdiğine dikkatlerimizi çeker:

GERTIE: Benim babam henüz gelmedi. Çok can sıkıcı değil mi?

BAYAN LAMBERT: Evet, yavrum.

GERTIE: Hayatımızda bir parça huzur yok. Kesinlikle böyle. Annem sağken kocasının ne zaman veya nasıl döneceğini bilemediği için hayatın bir yük olduğunu söylerdi (Lawrence, 1965, s. 523).

Gertie'nin yukarıdaki ifadeleri, çalışma koşullarının sadece işçileri değil aileleri de huzur ve güvenden yoksun bir yaşama sürüklediğini açıkça ortaya koyar. Geç saatlere kadar evlerine gitmeyen işçilerin eşlerini ve çocuklarını ihmal etmelerinin, dönemin ağır çalışma koşullarıyla yakından ilgisi vardı. Ağır şartlarda gün boyu yerin altında çalışan ve evde de aradığı huzuru bulamayan işçiler, samimiyeti ve sevgiyi kendi aralarında oluşturdukları meyhane arkadaşlıklarında arıyorlardı. Bir anlamda işçiler için meyhane, eşit bireylerin bir arada olduğu, statü ve sınıf çatışmasının yaşanmadığı tek sosyal ortamdı. Bryan Lambert işçilerin kendi aralarındaki bu arkadaşlıklarına, sevgi ve dayanışmalarına göndermede bulunarak bu gerçeği şöyle dile getirir oyunda: “Bir kere madencilerin kollarında kendini buldu mu artık ne zaman eve gelir bilinmez” (Lawrence, 1965, s. 523).

Tiyatro sahnelerinin teknik ve içerik olarak alışık olmadığı bir oyun ortaya koyan Lawrence, suni diyalogların hakim olduğu çağdaşı “ruhsuz ve cansız” dramaya meydan okuduğunun farkındadır (Clothia, 1996, s. 213). Oyuna bütünüyle bakıldığında, ailede üç farklı grubun meydana gelmiş olduğu anlaşılır. Aile içinde işçi sınıfı, orta sınıf ve entelektüel sınıf olarak niteleyeceğimiz üç sosyal tabaka oyunda ustalıklarla resmedilir. Karakterlerin eylemlerinde yapaylığa yer verilmemesi ve bu üç ayrı sınıfın anlamlı bir bütünlük içinde bir işçinin evinde buluşturulması oyunun güçlü bir yönüne işaret eder. Bu yönü, seyircinin sunulan karakterleri sembolik veya soyut olarak algılamasını engellerken gerçekle kurgu arasındaki inandırıcılık ilişkisini pekiştirir. Eşi ve çocukları tarafından davranışları, düşünceleri ve mesleği bakımından aşağılanan bir babanın, ailesindeki fertlerin tutumu karşısında kendi otoritesini kurma ve statüsünü koruma çabasını resmeden oyun, işçi sınıfının toplumdaki yerine ve sosyal tabakalaşmadan kaynaklanan çatışmalara, bir ailenin tragedyasını işleyerek seyircilerin dikkatini çeker. Endüstrileşmiş İngiltere'nin yeni toplum düzeninden rahatsız olan Lawrence, toplumu kuşatmış sınıf çatışmasını, mikro planda, Lambert ailesi ile gözler önüne serer. Tarım toplumundan endüstriye geçişte bu evrimin başkahramanları olan ailelerin gündelik yaşamlarına yansıyan durumları gerçekçi olarak resmeder. Evde ekmek pişirilen sahne, çamaşır kurutma sahnesi, karısının sakladığı beğenilen yiyecekleri bulmak için mutfağı karıştıran baba sahnesi, Cuma iş çıkışı haftalığın ev hanımına teslim edildiği an, maden işçisinin karısından aldığı cep harçlığı gibi pek çok detay kendi şiveleriyle konuşan karakterler ve doğal diyaloglarla işçi sınıfının karakteristik özelliklerini sahneye koyar. Toplumun çoğunluğunu oluşturan sosyal bir sınıfa mercek tutan yazar; işçilerin içinde bulunduğu ekonomik koşulları resmetmenin yanı sıra kültür, dil ve gündelik yaşam pratiklerini de başarılı bir şekilde sahneleyerek hem drama hem de kültür tarihçiliği alanına önemli bir katkıda bulunur.

Kaynakça

- Bourke, J. (1994). *Working-class cultures in Britain 1890-1960. Gender, class and ethnicity*. London and New York: Routledge.
- Clothia, J. (1996). *English drama of the early modern period (1890-1940)* London: Longman.

- Eggert, P. (1996). Introduction. E. Paul, W. John (Eds.) *Lawrence and comedy* içinde (ss. 1-18). Great Britain: Cambridge U. P.
- Emsley, C. (1996). Albion's felonious attractions: Reflections upon the history of crime in England. E. Clive, A. K. Louis (Eds.), *Crime history and histories of crime* içinde (ss. 67-85). London: Greenwood.
- Engels, F. (1844). *The condition of working class in England*. London: Penguin.1987.
- Delany, P. (1990). Lawrence and the decline of the industrial spirit. S. Michael, C. Keith (Eds.), *The challenge of D.H. Lawrence* içinde (ss. 77-89). Wisconsin: Wisconsin U. P.
- Foster, J. (1977). *Class struggle and the industrial revolution. Early industrial capitalism in three English towns*. London: Methuen.
- Hollis, P. (Ed.) (1973). *Class and conflict in the nineteenth-century England 1815-1850*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Hopkins, E. (1998). *The rise of the manufacturing town. Birmingham and the industrial revolution*. London: Sutton.
- Kiely, R. (1990). Out on strike: The language and power of the working-class in Lawrence's fiction. S. Michael, C. Keith (Eds.), *The challenge of D.H. Lawrence* içinde (ss. 89-103). Wisconsin: Wisconsin U. P.
- Lawrence, D.H. (1950). Nottingham and the mining community. *Selected Essays*. London: Penguin.
- Lawrence, D.H. (1953). *Sex, literature and censorship*. T. M. Harry (Ed.). New York: Viking.
- Lawrence, D.H. (1965). A Collier's friday night. *The complete plays of D.H. Lawrence* içinde (ss. 469-530). London: Heinemann.
- Lawrence, D. H. (1993). *Sons and lovers*. Kent: Wordsworth.
- Marx, K. (1847). *The poverty of philosophy. with an introduction by Friedrich Engels*. New York: International Publishers, 1963.
- Marx, K., Engels, F. (1848). Manifesto of the Communist Party. *Karl Marx and Frederick Engels, Selected Works* içinde (ss. 35-63). Moscow: Progress Publishers.
- McDowall, D. (1989). *An illustrated history of Britain*. London: Longman.
- Nightingale, B. (1982). *A Reader's guide to fifty modern British plays*. London: Heinemann.
- Nin, A. (1988). Novelist on the stage. J. Dennis, J. Fleda Brown (Eds.), *Critical essays on D.H. Lawrence* içinde (ss. 195-216). Boston, Mass.: G. K. Hall.
- Porter, R. (1982). *English society in the eighteenth century*. London: Penguin.

- Rose, S.O. (1992). *Limited livelihoods: Gender and class in nineteenth-century England*. Los Angeles: California U. P.
- Sagar, K. (1971). D.H. Lawrence: Dramatist. *The D.H. Lawrence Review*, V, 4 (2), 154-182.
- Sagar, K. (1982). A Chronology of Lawrence's major works. S. Keith (Ed.), *A D.H. Lawrence handbook* içinde (ss. 223-229). London: Manchester U. P.
- Salgado, G. (1982). *A Preface to Lawrence*. London, New York: Longman.
- Sklar, S. (1975). *The plays of D.H. Lawrence: A biographical and critical study*. London: Vision.
- Slater, G. (1920). *The making of modern England*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Stearns, P. N. (1972). Working class women in Britain 1890-1914. V. Martha (Ed.). *Suffer and be still: Women in the Victorian age* içinde (ss. 100-121). Bloomington: Indiana U. P.
- Thompson, E. P. (1975). *The making of the English working class*. London: Penguin.
- Urgan, M. (1997). *D. H. Lawrence*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vicinus, M. (1974). *The industrial muse: A Study of nineteenth century British working-class literature*. London: Croom Helm.
- Williams, L.R. (1997) *D. H. Lawrence*. Newcastle: Northcote House.
- Worthen, J. (1996). Drama and mimicry in Lawrence. E. Paul, W. John (Eds.). *Lawrence and comedy* içinde (ss. 19-44). Cambridge: Cambridge U. P.
- Worthen, J. (1991). *D. H. Lawrence: The early years 1885-1912*. V: 1 London: Cambridge U. P.
- Yerebakan, I. (1992). *The treatment of class in the new wave of British theatre: 1956-1964*. Doktora Tezi, The University of Hull, Hull.